

Helsinški *bilten*

HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

BR.149 // SEPTEMBAR 2019.

Foto: Dimitrije Goll /Tanjug

REAFIRMACIJA VREDNOSTI MILOŠEVIĆEVE EPOHE

Srpska elita nije pokazala sposobnost da u promenjenim međunarodnim okolnostima uskladi sopstvene potencijale sa novim zahtevima vremena. Nespremnost srpske elite da se suoči sa posledicama Miloševićeve politike, onemogućila je profilisanje političke scene na temelju drugačijih vrednosti i promovisanje političkih opcija važnih za budućnosti Srbije. Otuda i posthumne pohvale Slobodanu Miloševiću, kao još jednom "tragičnom liku nacionalne mitologije". Sve to ukazuje na skromne liberalno-demokratske

tradicije srpskog društva i države. Zbog vrednosne i intelektualne konfuzije nema konsenzusa o opštim političko-istorijskim ciljevima i ciljevima javnih politika.

U Srbiji je, već polovinom 80-ih godina prošlog veka uspostavljen konsenzus, intelektualne, političke, verske i vojne elite o rešavanju srpskog pitanja. Ključnu ulogu odigrao je zbog naučnog autoriteta ustanove Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (1986). Bila je to uloga

detonatora, nezadovoljstvom Ustava iz 1974, koji je donet na bazi odnosa snaga (na jednoj strani bila je Srbija, na drugoj strani sve ostale republike i obe pokrajine).

Ratovi 90-ih godina vođeni su “u ime” jedinstva srpskog naroda, njegove ravnopravnosti sa drugim narodima i povratka “izgubljenog” dostojanstva. Srpski interesi identifikovani su sa centralizovanom i unitarnom Jugoslavijom. Kao većinskom narodu u Jugoslaviji, ali i na osnovu broja žrtava za stvaranje Jugoslavije (Prvi svetski rat) i njeno obnavljanje (Drugi svetski rat) kao da je pretpostavljano njegovo pravo na političku hegemoniju u državi. Od drugih naroda očekivalo se da jedinstvo države stave iznad vlastitih nacionalnih interesa. Kao što je vođa Narodne radikalne stranke Nikola Pašić slobodu srpskog naroda kao celine stavljao iznad građanske slobode Srba u Kraljevini Srbiji. Ovaj, u suštini imperijalni koncept države sa strategijom širenja na jugu (Balkanski ratovi 1912–1913) i na zapadu (Prvi svetski rat 1914–1918), doživeo je poraz u ratovima na kraju XX veka. U otporu hegemoniji, dovršen je proces integracije drugih jugoslovenskih naroda. Nije, međutim, ostvaren ni “rezervni” koncept. “Velika Srbija” podrazumevala je, uz etnička čišćenja (nazivana i humanim preseljenjem stanovništva), promenu unutrašnjih granica što nije bilo moguće bez ratova.

POSTOJANOST VELIKODRŽAVNOG PROJEKTA

Ideja o državi u kojoj bi svi Srbi živeli zajedno, u suštini je totalitarna. Slobodan Milošević nije dovodio u pitanje vladajući politički i ekonomski sistem već položaj srpskog naroda u Jugoslaviji. To je poslužilo kao glavni motiv za mobilizaciju srpskih masa. Na pomolu je bila domaća varijanta nacizma. Radomir Konstantinović, filozof i autor od nacionalista osporavane knjige “Filozofija palanke” piše da srpski nacizam nije import

iz nemačkog nacionalsocijalizma već rezultat duha palanke. Onog duha koji karakterišu: kolektivizam, zatvorenost, ignorisanje svakog Drugog, istoričnost, kult smrti.

Do rata nije došlo zato što se nije moglo naći rešenje jugoslovenske krize, već zato što je Srbija, nasuprot svim ostalim jugoslovenskim republikama, odbacila federalno/konfederalno rešenje. Centralizacija Srbije, ukidanjem pokrajinskih autonomija, bila je samo prvi korak u zamišljenoj centralizaciji Jugoslavije. Kada je ovo drugo naišlo na otpor započelo se sa organizovanjem srpskog naroda i stvaranjem “njegovih” entiteta u drugim jugoslovenskim republikama sa ciljem da se zaokruži velika srpska država i što je pomogla Jugoslovenska narodna armija i pripadnici Službe državne bezbednosti.

Posle 2000-te bilo je očekivanja, pothranjivana i od međunarodne javnosti da će nova realnost biti prihvaćena i da će uslediti brze unutrašnje promene u okviru evropskih integracija, koje su, naročito posle pada Berlinskog zida (1989), postale duh vremena. Ta očekivanja su u Srbiji brzo okončana ubistvom reformskog premijera Zorana Đinđića (2003). Trebalo je “preskočiti” istoriju: razvoj realne države uspostaviti kao prioritet, budući da je koncept “svi Srbi u jednoj državi” doživeo poraz.

GENERATOR NESTABILNOSTI U REGIONU

Trajanje krize kojoj kao da se ne nazire kraj, stalne napetosti između Srbije i susednih država – bivših jugoslovenskih republika koje su se zaokružile kao nacionalne države; produbljeno nepoverenje koje udaljava od pomirenja; javni govor duboko prožet nacionalizmom i rasizmom; prividnost političkog pluralizma (većina političkih partija u Srbiji varira isti nacionalni program) i faktički partijski monizam sa neizbežnom partijskom državom; izostanak reformi i stvarna upitnost zapadnoevropske orijentacije

političkih garnitura, ali i srpskog društva; neuverljivost spoljne politike; “ispražnjenost” institucija; akademski “sporna” elita u institucijama; “nesporna” na ulicama; rečju – stanje između anarhije i autokratije – sve ovo vodi pitanju: da li se Srbija vraća u devedesete godine prošlog veka, a druge, da li je Srbija i izašla iz devedesetih godina, i da li je za to bilo dovoljno da bude uklonjen Slobodan Milošević kao konsenzualni autokrata?

Srbija se učaurila i nije sposobna da napravi ratni bilans. Učvršćen je tradicionalno konzervativni blok – čine ga političke stranke (Demokratska stranka Srbije, Dveri, Srpska narodna stranka), akademski krugovi, Srpske pravoslavne crkve, Univerzitet, tajkuni, do medija – koji je okrenut prema Rusiji i protiv je reformi. Shodno tome, spoljnopolitička pozicija Srbije može se definisati kao “sedenje na dve stolice”. Ta pozicija, međutim, postaje sve neudobnija i nesigurnija s obzirom da se na Balkanu sudaraju interesi više aktera – Rusije, EU, SAD i, odnedavno Turske. Posledica navodne neutralnosti svodi se na samozamišljeno “balansiranje”, i “održavanje ravnoteže” što stvara sumnju kod obe strane iz čega sledi sve jači pritisak.

Spoljnopolitička ambivalentnost u sve drastičnijoj formi prelama se na unutrašnjoj sceni. U trenutku kad približavanje Evropskoj uniji (EU), otvaranjem prvih pregovaračkih poglavlja (u decembru 2015) dobija i zvaničnu formu, evroatuzijazam među građanima na najnižoj je tački od pada režima Slobodana Miloševića. Rusko prisustvo na Balkanu nije jednoznačno. S jedne strane, Rusija iskušava EU, a s druge, demonstrira pretenzije na status velike sile sa sferom “privilegovanih interesa”. U tom smislu Srbija je “lak” plen s obzirom na ambivalentnu elitu i javnost, kad je reč o reformama. Ruska ofanziva meke moći kojoj je Srbija izložena u kulturnoj, naučnoj i, naročito medijskoj sferi kapitalizovala se u jačanju proruskih sentimana u najširim segmentima društva

Mediji, posebno oni desne orijentacije (većinski deo), poput Večernjih novosti, Pečata, Geopolitike, ruskih sajtova (Sputnjik i Ruska reč), pa i provladinog lista Politika – permanentno stigmatizuju proevropsku orijentaciju. Oni detaljno i sistematski podrivaju evropsku orijentaciju Vlade Srbije, makar ona bila i samo deklarativna, oživljavaju negativne stereotipe o susedima i regionu generalno, distanciraju Srbiju od NATO i SAD (stalno podsećajući na NATO intervenciju) i zagovaraju savez sa Rusijom na vojnim, antitiržišnim i pravoslavnim osnovama.

SRPSKA NAPREDNA STRANKA: ZATVARANJE KRUGA

Srpska napredna stranka došla je na vlast nakon što je uspostavljen pravni okvir za integraciju Srbije u EU, nakon što je Srbija izvršila svoje obaveze prema Haškom tribunalu, podnela zahtev za status kandidata (januara 2012), ostvarila određene rezultate i standarde u pogledu izbornog procesa, nezavisna regulatorna tela su počela funkcionisati, medijska scena i slobode su bile relativno zadovoljavajuće. Sve to je obećavalo postepeni proces demokratizacije i oporavka društva.

Srpska napredna stranka je svoj mandat počela sa kampanjom protiv korupcije (na tome je i dobila izbore) da bi to držala kao glavnu temu čitavih sedam godina. U međuvremenu je došlo do urušavanja svih standarda i sloboda koji su ostvareni u prethodnom periodu, kriminalizovanja cele političke elite, obesmišljavanja parlamenta i političkih partija i političkog života, obezvređivanja ionako skromnih pomaka pomaka u suočavanju sa prošlošću, ali i do rasta korupcije do neviđenih razmera. Poremećeni su odnosi sa svim susedima, promovisan je narativ koji Srbiju distancira od bilo kakve odgovornosti za ratove devedesetih, država i društvo su autizovani do te mere da je izgubljen svaki osećaj za normalnu

komunikaciju sa okruženjem i svetom. Kao rezultat toga na delu je nazapamćen odliv stanovništva prema zapadnim zemljama.

Na međunarodnom planu predsednik Vučić je, osim što se deklariseo za članstvo u EU, svoju političku energiju usmerio na sve ključne aktere, posebno Rusiju i Kinu. U novom međunarodnom kontekstu i sukobu iliberalnog i liberalnog koncepta, predsednik Vučić se stavio na stranu onog iliberalnog, što u suštini korespondira sa vrednostima koje Srbija neguje. U tom smislu Srbija je najbliža Rusiji – konzervativne vrednosti, pravoslavlje, neuvažavanje individualnih prava i zalaganje pre svega za kolektivna (isključivo srpska) prava, omalovažavanje vladavine prava i arbitriranje po volji neprikosnovenog lidera, ukidanje medijskih sloboda, marginalizovanje civilnog sektora i sl.

Jedini iskorak koji je Vučić napravio na međunarodnom planu je potpisivanje Briselskog sporazuma. Na kratko, izgledalo je kao da dijalog između Beograda i Prištine ide ka normalizaciji odnosa sve dok na površinu nije izašao plan o podeli Kosova. To je blokiralo odnose, a dijalog stavilo na stand-by.

Naprednjačka vlast nije odustala od Miloševićevog projekta ujedinjanja srpskih teritorija računajući na promenjene međunarodne okolnosti. To je do kraja obelodanila svojim svakodnevnim uplitanjem u politički život susednih zemlja, pre svega, kroz navodnu ugroženost Srba u tim zemljama. Time je ne samo dovela u pitanje svoju evropsku budućnost, već je naterala EU da se vrati na devedesete i preispita svoj odnos prema Srbiji, njenog stalnog podilaženja i namirivanja njenih zahteva na uštrb drugih u regionu. To je zapravo i jedini pozitivan učinak naprednjačke vlasti, koja je dodatno kolektivizirala odgovornost Srbije, obesmisllila rad haškog tribunala, izvrgla ruganju sve napore da se Srbija pomeri u prihvatanju regionalne realnosti. Vlast je takođe ponizila građane Srbije, obesmisllila svako

angažovanje, bahato se uzdigla iznad svih i dovela Srbiju na nivo zapuštene i nadasve nekompetentne države i društva.

KONTRADIKTORNOSTI EVROPSKE POLITIKE PREMA REGIONU

Evropska unija je zapostavila tranziciono nedovršene države (društva), tokom nekoliko poslednjih godina, što joj se vraća kao bumerang. Geostrateška važnost prostora s nezapamćenim izbegličkim talasom potvrđuje se na najdramatičniji način. Zapadni Balkan nije više samo postjugoslovenski kontekst već je izbegličkom krizom, terorizmom, islamskim borcima iz regiona i sl. proširen i bliskoistočnim. To značajno komplikuje i bezbednosnu situaciju na Balkanu, ali iziskuje i novi strateški pristup.

Upravo je migrantska kriza podstakla EU da se okrene Zapadnom Balkanu, mada je do toga došlo sa velikim zakašnjenjem i gubitkom prednosti u odnosu na Rusiju. Značajniji angažman počeo je Berlinskom inicijativom 2014. godine, a nastavljen je bečkim sastankom šefova država i vlada zemalja Zapadnog Balkana (avgust 2015). Na konferenciji u Beču usvojena je deklaracija kojom regionalni lideri izražavaju spremnost da međusobno sarađuju u “duhu dobrosusedstva i zajedničke posvećenosti evropskim integracijama”.

Ishod referenduma u Velikoj Britaniji na dramatičan način pokazao je Evropi da proces fragmentacije koji je počeo u Jugoslaviji pre četvrt veka nije apsolviran ni pravovremeno ni na pravi način. Time izazov s kojim se Evropa suočava na Balkanu postaje još veći, što podrazumeva i veću odgovornost.

Regionalna saradnja, međutim, neće oživeti ukoliko i regionalni akteri ne budu aktivniji u osmišljavanju relevantnih projekata, kao i pritiska na

EU da ispuni svoja obećanja. Od njihove sposobnosti zavisice kako će se rešavati ozbiljna ekonomska i socijalna pitanja u zemljama regiona. Bez ekonomskog oporavka nema ni strukturnih reformi, niti poboljšanja regionalnih odnosa.

Geopolitičke ambicije prema Mediteranu ponovo probuđene Rusije, takođe idu preko Balkana. Energetski izvori, gas i nafta, najjači su aduti "trgovanja" političkim uticajem sa zemljama regiona, od Grčke do Mađarske, naročito preko Makedonije, Srbije i Republike Srpske (u BiH), koji se poslednjih godina intenzivno osnažuje kulturnim i, naročito medijskim prisustvom.

Dugo čekanje pred briselskim vratima, sa neizvesnim krajnjim ishodom, negativno se odražava na svojevremeni evroatlanski entuzijazam zemalja Zapadnog Balkana. Podrška javnog mnjenja članstvu u EU opada, jer se Brisel sve više pokazuje "kao koristan, ali ne uvek pouzdan partner".

Za novu nacionalnu politiku Srbije neophodno je suočavanje sa prošlošću. Zato je nužno da vlada i elite preorijentišu politiku sa ratnih, na civilizacijske ciljeve koji ne ugrožavaju okruženje. Samo takva politika može biti garancija za građane Srbije da se uključe u globalni svet. Bez zajedničkog razumevanja istorije i ratova iz devedesetih nije moguće ni pomirenje niti drugačiji odnos prema budućnosti.

Polazeći od složenosti međunarodnog konteksta i regionalne stagnacije, odnosno regresije neophodno je veće i doslednije angažovanje EU u regionu, posebno u Srbiji, kako bi se zaustavili negativni trendovi i onemogućio novi talas nacionalizma, pogubnog za atmosferu koju iziskuje sprovođenje neophodnih reformi, uspostavljanje pravne države, poštovanje ljudskih i manjinskih prava.